

ষষ্ঠদশ ভাগ

কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ সমূহ

অনুসূচিত জাতি আৰু
অনুসূচিত জনজাতি
সমূহৰ কাৰণে লোক
সভাত আসনৰ
আৰক্ষণ।

৩৩০।(১) লোক সভাত

(ক) অনুসূচিত জাতি সমূহৰ কাৰণে,

°[(খ) “অসমৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা সমূহত থকা অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাহিৰে অনুসূচিত জনজাতি সমূহ”; আৰু]

(গ) অসমৰ স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে —

আসন আৰক্ষিত থাকিব।

(২) খণ্ড (১)ৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যত °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত] অনুসূচিত জাতিৰ বা জনজাতিৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] বাবে আবণ্ডিত লোক সভাৰ মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত যি ৰাজ্যৰ °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] ৰ সম্বন্ধত এনেকৈ আসন আৰক্ষিত ৰখা হয় যথাস্থিতি সেই ৰাজ্য °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] কোনো ভাগৰ অনুসূচিত জাতিৰ বা অনুসূচিত জনজাতিৰ জনসংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ ° [বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] মুঠ জনসংখ্যাৰ যি অনুপাত হব তাৰ সৈতে যথা সম্ভৱ একে হব।

°[(৩) খণ্ড (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, অসমৰ স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে লোক সভাত আৰক্ষিত আসন সমূহৰ সংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ বাবে আবণ্ডিত মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ জনসংখ্যা আৰু ৰাজ্যখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ মাজত থকা অনুপাততকৈ কম নহব।]

°[স্পষ্টীকৰণ ৪— এই অনুচ্ছেদ আৰু অনুচ্ছেদ ৩৩২ ত জনসংখ্যা পদে এনে অতিম পূৰ্ববৰ্তী জনগণনাত অভিনিশ্চিত জনসংখ্যাক বুজাব যাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হৈছে :

পৰন্তু, এই স্পষ্টীকৰণত প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হোৱা অতিম পূৰ্ববৰ্তী জনগণনাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জনগণনাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, ১৯৭১ চনৰ জনগণনাৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব।]

১। সংবিধানৰ (এক পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (খ) ৰ বাবে, (১৬-৬-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (একত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ – অনুচ্ছেদ- ৩৩১-৩৩২

৩৩১। অনুচ্ছেদ ৮১ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যদি ৰায় দিয়ে যে লোক সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ পৰ্য্যা প্তভাবে প্ৰতিনিধিত্ব হোৱা নাই, তেনেহলে তেওঁ সেই সম্প্ৰদায়ৰ মাজৰ পৰা অনধিক দুজন সদস্য লোকসভালৈ মনোনীত কৰিব পাৰে।

লোক সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।

৩৩২। (১) * *] প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু * [অসমৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা সমূহত থকা অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ বাহিৰে] আন অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন থাকিব।

ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন।

(২) অসমৰ ৰাজ্যৰ বিধান সভাত স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ বাবেও আৰক্ষিত আসন থাকিব।

(৩) খণ্ড (১) ৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি বা অনুসূচিত জনজাতিৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই বিধান সভাৰ আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ অনুপাত, যি ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত এনেকৈ আসন আৰক্ষিত কৰা হয় সেই ৰাজ্যৰ অথবা যথাস্থিতি মতে, ৰাজ্যৰ কোনো ভাগৰ অনুসূচিত জাতিৰ বা অনুসূচিত জনজাতিৰ জনসংখ্যাৰ লগত ৰাজ্যখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ যি অনুপাত হ'ব তাৰ সৈতে যথা সম্ভৱ একে হ'ব।

*[(৩ক) খণ্ড (৩) ত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ২০০০ চনৰ পিচত হোৱা প্ৰথম লোকপিয়লৰ ভিত্তিত, অৰুণাচল প্ৰদেশ, মেঘালয়, মিজোৰাম আৰু নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আসনসমূহৰ সংখ্যাৰ, অনুচ্ছেদ ১৭০ ৰ অধীনত] পুনৰ সমাযোজন কাৰ্য্যকৰী নোহোৱালৈকে, যি আসনসমূহ এনে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে সংৰক্ষিত কৰা হ'ব, সেইসমূহ —

(ক) যদি সংবিধান (সপ্ত পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ বলবৎ হোৱা তাৰিখত এনে ৰাজ্যৰ বিদ্যমান বিধান সভাত (ইয়াৰ পিচত এই খণ্ডত বিদ্যমান বিধান সভা হিচাপে উল্লিখিত) সকলো আসন অনুসূচীত জনজাতিৰ সদস্যৰ দ্বাৰা ধাৰণ কৰা হয়, তেতিয়া এখন আসনৰ বাবে সকলো আসন হ'ব ;

(খ) আন কোনো ক্ষেত্ৰত, এনে সংখ্যক আসন হ'ব, যাৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সেই অনুপাততকৈ কম নহ'ব, যি বিদ্যমান বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যৰ সংখ্যাৰ (উক্ত তাৰিখত যথা বিদ্যমান) অনুপাত বিদ্যমান বিধান সভাত আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সৈতে আছে।]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “প্ৰথম অনুসূচীৰ ক - ভাগ বা খ-ভাগ নিৰ্দিষ্ট” এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (একপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (১৬-৬-১৯৮৭ ৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (২১-৯-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ – অনুচ্ছেদ- ৩৩৩ - ৩৩৪

১[৩খ) খণ্ড (৩) ত কোনো থকা সত্ত্বেও, ২০০০ চনৰ পিচত হোৱা প্ৰথম লোকপিয়লৰ ভিত্তিত, ত্ৰিপুরা ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আসনৰ সংখ্যাৰ, অনুচ্ছেদ ১৭০ ৰ অধীনত, পুনৰ সমাযোজন কাৰ্য্যকৰী নোহোৱালৈকে, যি আসনসমূহ বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে সংৰক্ষিত কৰা হব সেইসমূহ এনে সংখ্যক আসন হব, যাৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সংবিধানৰ (বাসন্তৰতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ বলবৎ হোৱাৰ তাৰিখত, আসনসমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ সেই অনুপাততকৈ কম নহব যি অনুপাত উক্ত তাৰিখত বিদ্যমান বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যৰ সংখ্যাৰ সেই বিধান সভাত আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সৈতে আছে।]

(৪) অসম ৰাজ্যৰ বিধান সভাত কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই সভাৰ মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই জিলাৰ লোক সংখ্যা আৰু সেই ৰাজ্যৰ মুঠ লোক সংখ্যাৰ মাজত থকা অনুপাততকৈ কম নহব।

(৫) *[* * *] অসমৰ কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন সমূহৰ নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰ সমূহৰ লগত সেই জিলাৰ বাহিৰৰ কোনো ক্ষেত্ৰ সমাবিষ্ট নহব।

(৬) অসম ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যভুক্ত নোহোৱা কোনো ব্যক্তিয়ে *[* *] স্বায়ত্ত জিলাৰ কোনো নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰৰ পৰা সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভালৈ নিৰ্বাচিত হোৱাৰ পাত্ৰ নহব।

ৰাজ্যসমূহৰ বিধান
সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান
সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।

৩৩৩। অনুচ্ছেদ ১৭০ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল *[* *] যদি সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব আৱশ্যক হৈছে আৰু তাত যথেষ্ট ভাবে প্ৰতিনিধিত্ব থকা নাই বুলি ৰায় দিয়ে তেনেহলে তেওঁ *[* *] সেই সম্প্ৰদায়ৰ এজন সদস্য বিধান সভালৈ মনোনীত কৰিব পাৰে।]

আসনৰ আৰক্ষণ আৰু
বিশেষ প্ৰতিনিধিত্ব
[পঞ্চাশ বছৰ]ৰ
পিছত অন্ত পৰিব।

৩৩৪। এই ভাগৰ পূৰ্বোক্ত উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, —

(ক) লোক সভাত আৰু ৰাজ্য সমূহৰ বিধান সভা সমূহত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে আসনৰ সংৰক্ষণ সম্পৰ্কত থকা সেই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ; আৰু

১। সংবিধান (দ্বিসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ ধাৰা ২(৯) ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। উত্তৰ পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৭১ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাং পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৪। সংবিধান (ত্ৰয়োবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ শব্দ সমূহৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (দ্বিষপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (২০-১২-১৯৮৯ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "চল্লিশ বছৰ" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৩৪-৩৩৭

(খ) মনোনয়ন ক্ৰমে লোক সভা আৰু ৰাজ্য সমূহৰ বিধান সভা সমূহত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব সম্পৰ্কত থকা এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা ধৰি '[পঞ্চাশ বছৰ] কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পাচত প্ৰযোজ্য নহব :

পৰন্তু, এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই তেতিয়াৰ বিদ্যমান লোক সভা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভা ভংগ নোহোৱালৈকে লোক সভা আৰু বিধান সভাৰ প্ৰতিনিধিত্বৰ ওপৰত প্ৰভাৱ নেপেলাব।

সেৱা আৰু পদত
অনুসূচিত জাতি আৰু
অনুসূচিত জনজাতিৰ
দাবী।

কিছুমান সেৱাত এংলো
ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ
বাবে বিশেষ উপবন্ধ।

৩৩৫। সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা সেৱা আৰু পদত নিয়োগ কৰোঁতে অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্য সকলৰ দাবী সম্পৰ্কে প্ৰশাসনৰ কাৰ্য্যপটুতা ৰক্ষাৰ লগত সংগতি ৰাখি বিচাৰ কৰা হ'ব।

৩৩৬। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত প্ৰথম দু বছৰৰ ভিতৰত সংঘৰ ৰেল, সীমা শুষ্ক, ডাক আৰু তাঁৰ সেৱাৰ পদ সমূহত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ নিযুক্তি ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টৰ ঠিক পূৰ্বে হোৱা ভিত্তিতেই হ'ব।

পৰবৰ্তী প্ৰত্যেক দু বছৰৰ ভিতৰত উক্ত সেৱা সমূহত উক্ত সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ কাৰণে আৰক্ষিত পদৰ সংখ্যা, যিমান দূৰ সম্ভৱ হয়, তাৰ অব্যাহিত পূৰ্বৰ দু বছৰৰ ভিতৰত তেনেদৰে আৰক্ষিত সংখ্যাৰ শতকৰা দহভাগ কম হ'ব :

পৰন্তু, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত এনে সকলোবোৰ আৰক্ষণৰ অন্ত পৰিব।

(২) অন্যান্য সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকলৰ তুলনাত গুণাগুণৰ ভিত্তিত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ নিযুক্তিৰ কাৰণে অৰ্হতাসম্পন্ন বুলি বিবেচিত হলে খণ্ড (১) ৰ কোনো কথাই সেই সম্প্ৰদায়ৰ কাৰণে আৰক্ষিত পদ সমূহৰ বাহিৰে আন পদত, বা সেই বোৰৰ উপৰিও, সেই সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকলৰ নিযুক্তিৰ বাধা আৰোপ নকৰে।

এংলো ইণ্ডিয়ান
সম্প্ৰদায়ৰ হিতৰ বাবে
শিক্ষামূলক অনুদান
সম্পৰ্কে বিশেষ
উপবন্ধ।

৩৩৭। শিক্ষাৰ সম্বন্ধত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ হিতৰ কাৰণে ১৯৪৮ চনৰ ৩১ মাৰ্চৰ দিনা পূৰ হোৱা বিত্তীয় বছৰটোত যদি কিবা অনুদান দিয়া হৈছিল, সংঘই আৰু '[*** ***] প্ৰত্যেক ৰাজ্যই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত প্ৰথম তিনিটা বছৰৰ ভিতৰত ঠিক তেনে অনুদানকে দিব।

পৰবৰ্তী প্ৰত্যেক তিনি বছৰৰ ভিতৰত তাৰ অব্যাহিত পূৰ্বৰ বছৰ তিনিটাৰ ভিতৰত থকা অনুদানতকৈ তেনে অনুদান শতকৰা দহ ভাগ কমিব পাৰে :

পৰন্তু, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ কাৰণে বিশেষ সুবিধা হিচাপে দিয়া এনে অনুদানৰ অন্ত পৰিব :

অধিকন্তু, এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ বাহিৰে আন সম্প্ৰদায়ৰ সমূহৰ লোকসকলৰ কাৰণে শিক্ষা অনুষ্ঠানত অন্ততঃ শতকৰা চল্লিশ ভাগ বাৰ্ষিক ভৰ্ত্তি কৰণৰ ব্যৱস্থা নাথাকিলে কোনো শিক্ষা অনুষ্ঠান এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কোনো অনুদান পোৱাৰ হকদাৰ নহ'ব।

১। সংবিধান (দ্বিষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (২০-১২-১৯৮৯ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "চল্লিশ বছৰ" ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগ বা খ ভাগত নিৰ্দিষ্ট" এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৩৮

* [ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত
জাতি আৰু অনুসূচিত
জনজাতি আয়োগ।]

৩৩৮। ^১[(১) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে এখন আয়োগ থাকিব যি ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি আয়োগ নামেৰে জ্ঞাত হ'ব।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, আয়োগ, এজন অধ্যক্ষ, এজন উপাধ্যক্ষ আৰু পাঁচ জন আন সদস্যৰে গঠিত হ'ব আৰু এনেদৰে নিযুক্ত অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ আৰু আন সদস্য সকলৰ সেৱাৰ চৰ্তাৱলী আৰু পদাবধি এনে হ'ব যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ স্বাক্ষৰ আৰু চাব মোহৰেৰে অধিপত্ৰৰ দ্বাৰা আয়োগৰ অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ আৰু আন সদস্য সকলক নিযুক্ত কৰিব।

(৪) আয়োগৰ নিজৰ প্ৰক্ৰিয়া নিজে বিনিয়মিত কৰিবলৈ ক্ষমতা থাকিব।

(৫) আয়োগৰ এইটো কৰ্তব্য হ'ব যে ই –

(ক) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে এই সংবিধানৰ অধীনত বা তৎসময় বলৱৎ থকা আন কোনো বিধিৰ অধীনত বা চৰকাৰৰ কোনো আদেশৰ অধীনত উপবন্ধিত ৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ সম্বন্ধত সকলো বিষয়ৰ অনুসন্ধান কৰে আৰু পৰ্যবেক্ষণ কৰে আৰু এনে ৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ কাৰ্য্যকৰণৰ মূল্যায়ণ কৰে;

(খ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ অধিকাৰ আৰু ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাৰ সম্বন্ধত বিনিৰ্দিষ্ট গোচৰ সমূহৰ তদন্ত কৰে;

(গ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ আৰ্থ সামাজিক বিকাশৰ পৰিকল্পনা প্ৰক্ৰিয়াত ভাগ লয় আৰু উপদেশ দিয়ে আৰু সংঘ আৰু কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত তেওঁলোকৰ বিকাশৰ প্ৰগতিৰ মূল্যায়ণ কৰে;

(ঘ) সেই ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ কাৰ্য্যকৰীতাৰ ওপৰত প্ৰতি বছৰে, আৰু এনে অন্য সময়ত যি আয়োগে উচিত বুলি গণ্য কৰে, ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰতিবেদন দিয়ে;

(ঙ) এনে প্ৰতিবেদন সমূহত সেই ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ে যি সেই ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ কাৰ্য্যকৰী প্ৰয়োগৰ বাবে সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ দ্বাৰা গ্ৰহণ কৰা উচিত, আৰু অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ সুৰক্ষা, কল্যাণ আৰু আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ বাবে আন ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ে চূপাৰিছ কৰে; আৰু

(চ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ সুৰক্ষা, কল্যাণ আৰু বিকাশ আৰু উন্নয়নৰ সম্বন্ধত এনে আন কৃত্য সমূহ নিৰ্বহণ কৰে যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, নিয়মৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰে;

(৬) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে সকলো প্ৰতিবেদন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব আৰু তাৰ সৈতে সংঘৰ সম্বন্ধত চূপাৰিছৰ ওপৰত গ্ৰহণ কৰা বা গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱিত কাৰ্য্য ব্যৱস্থা আৰু কোনো এনে চূপাৰিছৰ অস্বীকৃতিৰ বাবে, যদি আছে, কাৰণ সমূহৰ স্পষ্টীকৰণ দিয়া এনে স্মাৰক পত্ৰ থাকিব।

১। সংবিধান (পঞ্চষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা পাৰ্শ্ব শিৰোনামা “অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আদিৰ কাৰণে বিশেষ পদাধিকাৰী” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১২-৩-৯২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

২। একে অধিনিয়মৰ দ্বাৰা খণ্ডসমূহ (১) আৰু (২) ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১২-৩-৯২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

যষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৩৮ - ৩৩৯

(৭) য'ত এনে কোনো প্ৰতিবেদন বা তাৰ কোনো অংশ, কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ লগত সম্বন্ধ থকা কোনো বিষয় সম্বন্ধত হয়, এনে প্ৰতিবেদনৰ এখন প্ৰতিলিপি সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাললৈ প্ৰেৰণ কৰা হ'ব যিয়ে ইয়াক সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব আৰু তাৰ লগত ৰাজ্যখনৰ সম্বন্ধত ছুপাৰিছৰ ওপৰত গ্ৰহণ কৰা বা গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱিত কাৰ্য্য ব্যৱস্থা আৰু কোনো এনে ছুপাৰিছৰ অস্বীকৃতিৰ বাবে, যদি আছে, কাৰণ সমূহৰ স্পষ্টীকৰণ দিয়া এখন স্মাৰক পত্ৰ থাকিব।

(৮) আয়োগৰ, খণ্ড (৫) ৰ উপখণ্ড (ক) ত নিৰ্দেশিত কোনো বিষয়ৰ অনুসন্ধান কৰাৰ সময়ত বা উপখণ্ড (খ) ত নিৰ্দেশিত কোনো গোচৰৰ তদন্ত কৰাৰ সময়ত, আৰু বিশেষতঃ নিম্নলিখিত বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত এখন চিভিল ন্যায়ালয়ৰ কোনো বাদ বিচাৰৰ সময়ত থকা সকলো ক্ষমতা থাকিব, যথাঃ—

(ক) ভাৰতৰ কোনো ভাগৰ পৰা কোনো ব্যক্তিক ছমন কৰা আৰু হাজিৰ কৰোৱা আৰু শপতৰ ওপৰত তেওঁক পৰীক্ষা কৰা ;

(খ) কোনো দস্তাবেজৰ প্ৰকট আৰু দাখিল কৰাৰ বাবে অপেক্ষিত কৰা;

(গ) শপত পত্ৰৰ ওপৰত সাক্ষ্য গ্ৰহণ কৰা।

(ঘ) কোনো ন্যায়ালয় বা কাৰ্যালয়ৰ পৰা কোনো লোক অভিলেখ বা তাৰ প্ৰতিলিপি অভিগ্ৰহণ কৰা;

(ঙ) সাক্ষী আৰু দস্তাবেজ সমূহৰ পৰীক্ষাৰ বাবে আয়োগ প্ৰেৰণ কৰা ;

(চ) আন কোনো বিষয়, যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে।

(৯) সংঘ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্য চৰকাৰে অনুসূচিত জাতি আৰু অনসূচিত জনজাতি সমূহক প্ৰভাৱিত কৰা সকলো মুখ্য নীতিগত বিষয়ৰ ওপৰত আয়োগৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিব।

১[(১০)] এই অনুচ্ছেদত অনুসূচিত জাতি আৰু অনসূচিত জনজাতি সমূহৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে অনুচ্ছেদ ৩৪০ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত নিযুক্ত কৰা আয়োগৰ পৰা প্ৰতিবেদন পাই, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আন কোনো অনুমত শ্ৰেণীৰ প্ৰতি আৰু এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশকো অন্তৰ্গত কৰা বুলি অৰ্থ কৰিব।

অনুসূচিত অঞ্চলবোৰৰ
প্ৰশাসনৰ ওপৰত আৰু
অনুসূচিত জনজাতি
সমূহৰ কল্যাণৰ
বিষয়ত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণ।

৩৩৯। (১) ১[*** ***] ৰাজ্যবোৰৰ অনুসূচিত অঞ্চল বিলাকৰ প্ৰশাসনৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কল্যাণৰ বিষয়ে প্ৰতিবেদন দিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যিকোনো সময়তে এটি আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত তেনে আয়োগ নিযুক্ত কৰিব লাগিব।

সেই আদেশত আয়োগৰ গঠন, ক্ষমতা আৰু প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰি দিব পাৰে আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় বুলি বিবেচনা কৰা মতে তেনে কোনো প্ৰাসংগিক বা আনুসংগিক উপবন্ধও কৰিব পাৰে।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কল্যাণৰ কাৰণে অত্যাৱশ্যকীয় বুলি নিৰ্দেশিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আঁচনি সমূহৰ প্ৰস্তুতকৰণ আৰু কাৰ্য্যকৰী কৰা বিষয়ত ১[কোনো ৰাজ্যক নিৰ্দেশ দিবলৈ সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত হ'ব।

১। সংবিধান (পঞ্চাষট্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা পুনঃ সংস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগ আৰু খ ভাগত নিৰ্দিষ্ট এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ দ্বাৰা 'এনে যিকোনো ৰাজ্য' ৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

যষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৪০ - ৩৪২

৩৪০।(১) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত সামাজিক আৰু শিক্ষা বিয়য়ক অনুন্নত শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে আৰু কেনেবোৰ অসুবিধাৰ মাজত তেওঁলোকে শ্ৰম কৰে সেই বিষয়ে অনুসন্ধান কৰি তেনে অসুবিধা দূৰ কৰিবৰ কাৰণে আৰু তেওঁলোকৰ অৱস্থা উন্নত কৰিবলৈ সংঘ বা কোনো ৰাজ্যই হাতত লবলগীয়া ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে আৰু সেই উদ্দেশ্যেৰে সংঘ বা কোনো ৰাজ্যই কিমান অনুদান দিয়া উচিত আৰু কেনে চৰ্ত সাপেক্ষে এনে অনুদান দিয়া উচিত সেই সম্পৰ্কে ছুপাৰিছ কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, আদেশৰ দ্বাৰা তেওঁ উপযুক্ত বিবেচনা কৰা ব্যক্তি সমূহৰে গঠিত এটি আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে, আৰু এনে আয়োগ নিযুক্ত কৰা আদেশে সেই আয়োগে অনুসৰণ কৰিবলগীয়া প্ৰক্ৰিয়াও পৰিভাষিত কৰি দিব।

অনুন্নত শ্ৰেণী সমূহৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ আয়োগৰ নিযুক্তি।

(২) এনে ভাৱে নিযুক্ত আয়োগে তেওঁলোকলৈ নিৰ্দেশিত কৰা সকলো বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিব আৰু অনুসন্ধান কৰি পোৱা তথ্য সমূহ সন্নিবিষ্ট কৰি আৰু তেওঁলোকে উচিত বিবেচনা কৰা ছুপাৰিছ সমূহ দি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত এখন প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিব।

(৩) এনে ভাৱে দিয়া প্ৰতিবেদনৰ প্ৰতিলিপি এখন আৰু লগতে সেই সম্পৰ্কত লোৱা কৰ্মপত্ৰৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰি জ্ঞাপন এখন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে দাখিল কৰাব।

৩৪১।(১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ^১[ ] ^২[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] সম্বন্ধত, আৰু ৰাজ্য হলে ^৩[* * *] তাৰ ৰাজ্যপালৰ ^৪[* * *] লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ^৫[যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] সম্পৰ্কত কোনবোৰ বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতি অথবা বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতিৰ ভিতৰত কোনবোৰ ভাগ বা সমষ্টি এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অনুসূচিত জাতি বুলি গণ্য কৰা হব তাকে লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে।

অনুসূচিত জাতিসমূহ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো অধিসূচনাৰ বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো বৰ্ণ, জাতি, বা জনজাতি নাইবা কোনো বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতি সমূহৰ ভাগ সমষ্টিক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অনুসূচিত জাতিৰ সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নাইবা বৰ্হিভূত কৰিব পাৰে। কিন্তু পূৰ্বোক্ত ব্যৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে সেই খণ্ড মতে জাৰি কৰা অধিসূচনা এখন কোনো পৰবৰ্তী অধিসূচনাৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিব।

৩৪২।(১) ^১[কোনো ৰাজ্যৰ] ^২[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] সম্বন্ধত, আৰু ৰাজ্য হলে ^৩[* * *] তাৰ ৰাজ্যপালৰ ^৪[* * *] লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ^৫[যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] সম্পৰ্কত কোনবোৰ জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায় অথবা জনজাতি বা অজনজাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত কোনবোৰ ভাগ সমষ্টিক এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে অনুসূচিত জনজাতি বুলি গণ্য কৰা হব তাক লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে।

অনুসূচিত জনজাতিসমূহ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো অধিসূচনা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায় নাইবা জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত থকা ভাগ বা সমষ্টিক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অনুসূচিত জনজাতিৰ সূচীত অন্তৰ্ভুক্ত বা বৰ্হিভূত কৰিব পাৰে কিন্তু, পূৰ্বোক্ত ব্যৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে সেই খণ্ড মতে জাৰি কৰা অধিসূচনা এখন কোনো পৰবৰ্তী অধিসূচনাৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ ১০ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তদশ ভাগ

ৰাজভাষা

প্ৰথম অধ্যায় - সংঘৰ ভাষা

৩৪৩।(১) সংঘৰ ৰাজভাষা দেৱনাগৰী লিপিত লিখা হিন্দী হ'ব।

সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া সংখ্যাৰ ৰূপ ভাৰতীয় সংখ্যাৰ অন্তৰ্ৰাষ্ট্ৰীয় ৰূপ হ'ব।

সংঘৰ ৰাজভাষা।

(২) খণ্ড (১)ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কালৰ বাবে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে সংঘৰ যিবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল তেনে সকলোবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী চলি থাকিবঃ

পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, উক্ত কালছোৱাৰ ভিতৰত আদেশৰ দ্বাৰা সংঘৰ যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ উপৰিও হিন্দী ভাষা আৰু অন্তৰ্ৰাষ্ট্ৰীয় ৰূপৰ ভাৰতীয় সংখ্যাৰ উপৰিও সংখ্যাৰ দেৱনাগৰী ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ প্ৰাধিকাৰ দিব পাৰে।

(৩) এই অনুচ্ছেদত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উক্ত পোন্ধৰ বছৰ কালৰ পিচতো এনে প্ৰয়োজনৰ বাবে —

(ক) ইংৰাজী ভাষা, অথবা

(খ) দেৱনাগৰী ৰূপৰ সংখ্যা,

ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে, যিবোলাক প্ৰয়োজন সেই বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

৩৪৪।(১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পাঁচ বছৰৰ মূৰত আৰু তাৰ পিচত এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত আদেশৰ দ্বাৰা এটা আয়োগ গঠন কৰিব যি আয়োগ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যথা নিযুক্ত এজন সভাপতি আৰু অষ্টম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট বিভিন্ন ভাষাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা এনে আন সদস্য সকলৰে গঠিত হ'ব আৰু সেই আদেশে আয়োগৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰি দিব।

ৰাজভাষাৰ সম্বন্ধত
আয়োগ আৰু
সংসদৰ সমিতি।

(২) আয়োগৰ কৰ্তব্য হ'ব —

(ক) সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে হিন্দী ভাষাক উত্তৰোত্তৰ অধিক ব্যৱহাৰ কৰাত;

(খ) সংঘৰ সকলো বা যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ ব্যৱহাৰৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰাত;

(গ) অনুচ্ছেদ ৩৪৮ত উল্লিখিত প্ৰয়োজন সমূহৰ সকলো বা যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত;

(ঘ) সংঘৰ যিকোনোটো বা ততোধিক বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া সংখ্যাৰ ৰূপৰ সম্পৰ্কত ;

(ঙ) সংঘৰ ৰাজভাষাৰ সম্বন্ধত আৰু সংঘৰ আৰু কোনো এখন ৰাজ্যৰ মাজত অথবা এখন ৰাজ্য আৰু আন এখনৰ মাজত যোগযোগৰ বাবে ভাষাৰ সম্বন্ধত আৰু তাৰ ব্যৱহাৰৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা আয়োগৰ প্ৰতি নিৰ্দেশিত আন যিকোনো বিষয়ত;

ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ চুপাৰিছ কৰা।

সপ্তদশ ভাগ-ৰাজভাষা – অনুচ্ছেদ ৩৪৪-৩৪৮

(৩) খণ্ড (২) ৰ অধীনত চূপাৰিছ কৰোঁতে আয়োগে ভাৰতৰ ঔদ্যোগিক, সাংস্কৃতিক আৰু বৈজ্ঞানিক উন্নয়নৰ প্ৰতি আৰু লোকসেৱা সমূহৰ সম্বন্ধত অহিন্দী ভাষা-ভাষী অঞ্চল সমূহৰ লোক সকলৰ ন্যায় সংগত দাবী আৰু স্বার্থৰ প্ৰতি যথাযোগ্য দৃষ্টি ৰাখিব।

(৪) যথাক্ৰমে লোক সভাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আৰু ৰাজ্যসভাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাৰে একল সংক্ৰমণীয় ভোটৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত লোক সভাৰ কুৰিজন সদস্য আৰু ৰাজ্য সভাৰ দহজন সদস্যক লৈ মুঠ ত্ৰিশজন সদস্যৰে এখন সমিতি গঠিত হ'ব।

(৫) খণ্ড (১)ৰ অধীনত গঠিত আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ পৰীক্ষা কৰা আৰু তাৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ ৰায় দি ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ প্ৰতিবেদন দিয়াটো সমিতি খনৰ কৰ্তব্য হ'ব।

(৬) অনুচ্ছেদ ৩৪৩ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (৫)ত নিৰ্দেশিত প্ৰতিবেদন বিবেচনা কৰাৰ পিচত, সেই সম্পূৰ্ণ প্ৰতিবেদন বা তাৰ কোনো ভাগ অনুসৰি নিৰ্দেশ দিব পাৰে।

দ্বিতীয় অধ্যায় – আঞ্চলিক ভাষাসমূহ

কোনো ৰাজ্যৰ
ৰাজভাষা বা ভাষা
সমূহ।

৩৪৫। অনুচ্ছেদ ৩৪৬ আৰু ৩৪৭ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ ব্যৱহৃত ভাষাসমূহৰ যিকোনো এটা বা ততোধিক ভাষাক অথবা হিন্দীক সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা বা ভাষা সমূহ বুলি গ্ৰহণ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত ৰাজ্যখনৰ ভিতৰত এনেবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ ব্যৱহাৰ চলি থাকিব যিবোৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে সেই ভাষা চলি আছিল।

এখন ৰাজ্য আৰু আন
এখনৰ মাজত অথবা
এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ
মাজত যোগাযোগৰ
বাবে ৰাজভাষা।

৩৪৬। সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহাৰৰ কাৰণে সম্প্ৰতি প্ৰাধিকৃত ভাষাটোৱেই এখন ৰাজ্য আৰু আন এখন ৰাজ্যৰ মাজত আৰু এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে ৰাজভাষা হ'ব :

পৰন্তু, যদি দুই বা ততোধিক ৰাজ্য এই বুলি সন্মত হয় যে তেনে ৰাজ্যৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে হিন্দী ভাষাই ৰাজভাষা হোৱা উচিত তেনেহলে তেনে যোগাযোগৰ বাবে সেই ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

কোনো ৰাজ্যৰ লোক
সংখ্যাৰ কোনো
এভাগৰ দ্বাৰা কথিত
ভাষাৰ সম্পৰ্কত বিশেষ
উপবন্ধ।

৩৪৭। সেই সম্পৰ্কে কোনো দাবী উত্থাপন কৰিলে, ৰাষ্ট্ৰপতি যদি সন্তুষ্ট হয় যে কোনো এখন ৰাজ্যৰ জনসংখ্যাৰ পৰ্য্যাপ্ত অনুপাত এটাই তেওঁলোকৰ দ্বাৰা কথিত কোনো এটা ভাষাক ব্যৱহাৰ কৰাটো সেই ৰাজ্যৰ দ্বাৰা স্বীকৃত হোৱাটো কামনা কৰে, তেনেহলে তেওঁ নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে তেনে ভাষাও তেওঁৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োজনৰ বাবে সেই ৰাজ্যৰ ভিতৰত বা তাৰ কোনো ভাগত চৰকাৰী ভাৱে স্বীকৃত হ'ব।

তৃতীয় অধ্যায় – উচ্চতম ন্যায়ালয়, উচ্চ ন্যায়ালয় আদিৰ ভাষা

উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু
উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহত
তথা অধিনিয়ম,
বিধেয়ক আদিত
ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া
ভাষা।

৩৪৮।(১) এই ভাগৰ পূৰ্বোক্ত উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত —

(ক) উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সকলো কাৰ্য্যবাহী,

(খ) (i) সংসদৰ যিকোনোটো সদনত অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনত বা যিকোনোটো সদনত উত্থাপন কৰিবলগীয়া সকলো বিধেয়কৰ বা প্ৰস্তাৱ কৰিবলগীয়া যিকোনো সংশোধনীৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ,

(ii) সংসদৰ দ্বাৰা অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা পাৰিত সকলো অধিনিয়মৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অথবা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা [* *] প্ৰখ্যাপিত সকলো অধ্যাদেশৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ, আৰু

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তদশ ভাগ-ৰাজভাষা - অনুচ্ছেদ ৩৪৮-৩৫০ক

(iii) এই সংবিধানৰ অধীনত অথবা সংসদৰ দ্বাৰা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ অধীনত জাৰি কৰা সকলো আদেশৰ, নিয়মালীৰ, বিনিয়মৰ আৰু উপবিধিৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ ইংৰাজী ভাষাত হ'ব।

(২) খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (ক)ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্য পালে ' * * *] ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব সন্মতি ক্ৰমে হিন্দী ভাষাক অথবা সেই ৰাজ্যৰ যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহৃত আন যিকোনো ভাষাক সেই ৰাজ্যত মুখ্যস্থান থকা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কাৰ্য্যবাহীত ব্যৱহাৰৰ কাৰণে প্ৰাধিকাৰ দিব পাৰে :

পৰন্তু, এনে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা পাৰিত বা দিয়া হোৱা কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশৰ বেলিকা এই খণ্ডৰ কোনো কথা প্ৰযোজ্য নহ'ব।

(৩) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (খ) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, য'তনেকি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত উত্থাপিত কোনো বিধেয়কত বা পাৰিত কোনো অধিনিয়মত অথবা ৰাজ্যখনৰ ৰাজপালৰ ' * * *] দ্বাৰা প্ৰখ্যাপিত অধ্যাদেশ সমূহৰ নাইবা সেই উপখণ্ডৰ দফা (iii) ত নিৰ্দেশিত কোনো আদেশ, নিয়ম, বিনিয়ম বা উপবিধিত ব্যৱহাৰৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ বাহিৰে কোনো ভাষা বিহিত কৰি দিয়ে, তেনে ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যপালৰ ' * * *] প্ৰধিকাৰৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ ৰাজপত্ৰত প্ৰকাশিত তাৰ ইংৰাজী অনুবাদ এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত তাৰ প্ৰাধিকৃত ইংৰাজী পাঠ বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

৩৪৯। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কালৰধিৰ ভিতৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব মঞ্জুৰী বিনা, অনুচ্ছেদ ৩৪৮ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত প্ৰয়োজন সমূহৰ যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ভাষাৰ উপবন্ধ কৰি কোনো বিধেয়ক বা সংশোধনী সংসদৰ যিকোনোটো সদনত উত্থাপিত বা প্ৰস্তাৱিত কৰিব নোৱাৰিব, আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অনুচ্ছেদ ৩৪৮ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত গঠিত আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ আৰু সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (৪)ৰ অধীনত গঠিত সমিতিৰ প্ৰতিবেদন বিবেচনা নকৰাকৈ এনেকোনো বিধেয়ক উত্থাপন কৰিবলৈ বা এনে কোনো সংশোধনী প্ৰস্তাৱ কৰিবলৈ তেওঁৰ মঞ্জুৰী নিদিব।

চতুৰ্থ অধ্যায়—বিশেষ নিৰ্দেশাৱলী

৩৫০। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ কোনো পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত যথাস্থিতি সংঘ বা সেই ৰাজ্যত ব্যৱহৃত ভাষা সমূহৰ যিকোনোটো ভাষাত কোনো অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে অভিবেদন দাখিল কৰিবলৈ হক্‌দাৰ হ'ব।

৩৫০ ক। প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ আৰু ৰাজ্যৰ ভিতৰত থকা প্ৰত্যেক স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ এইটো প্ৰয়াস হ'ব লাগিব যে ভাষিক সংখ্যালঘু সমষ্টি সমূহৰ লৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃ ভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে পৰ্য্যাপ্ত সা-সুবিধা দিব লাগিব ; আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যিকোনো ৰাজ্যক এনে নিৰ্দেশ দিব পাৰে যিটোনেকি এনে সুবিধাৰ উপবন্ধ সুনিশ্চিত কৰিবৰ বাবে তেওঁ আৱশ্যকীয় বা উচিত বুলি বিবেচনা কৰে।

ভাষা সম্বন্ধীয় কোনো কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰিবৰ বাবে বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।

অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে দিয়া অভিবেদন সমূহত ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া ভাষা।

প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে সুবিধা সমূহ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

সপ্তদশ ভাগ- ৰাজভাষা- অনুচ্ছেদ ৩৫০খ - ৩৫১

ভাষিক সংখ্যালঘু
সকলৰ বাবে বিশেষ
পদাধিকাৰী।

৩৫০খ। (১) ভাষিক সংখ্যালঘু সকলৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত এজন বিশেষ পদাধিকাৰী থাকিব।

(২) এই সংবিধানৰ অধীনত ভাষিক সংখ্যালঘু সকলৰ বাবে উপবন্ধিত ৰক্ষণাবেক্ষণ সম্বন্ধীয় সকলো বিষয়ে অনুসন্ধান কৰাটো আৰু এই বিষয় সমূহৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যথানিৰ্দেশিত সময়ৰ ব্যৱধানত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত প্ৰতিবেদন দাখিল কৰাটো এই বিশেষ পদাধিকাৰী জনৰ কৰ্তব্য হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে সকলো প্ৰতিবেদন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে দিয়াৰ আৰু সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰলৈকো পঠোৱাব।]

হিন্দী ভাষাৰ উন্নয়নৰ
অৰ্থে নিৰ্দেশ।

৩৫১। হিন্দী ভাষাৰ প্ৰসাৰ বৃদ্ধি কৰি ভাৰতৰ মিশ্ৰিত সংস্কৃতিৰ সকলো উপাদানৰ অভিব্যক্তিৰ মাধ্যম ৰূপে সেৱা কৰিব পৰাকৈ ইয়াৰ উন্নতি সাধন কৰা আৰু এই ভাষাৰ নিজস্ব প্ৰতিভাৰ ওপৰত হস্তক্ষেপ নকৰাকৈ হিন্দুস্থানী আৰু অষ্টম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ভাৰতৰ অন্যান্য ভাষাবোৰৰ ৰূপ, ঠাঁচ আৰু অভিব্যক্তি সমূহ আহৰণৰ যোগেদি আৰু ইয়াৰ শব্দকোষৰ বাবে য'তেই আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় হয় তেতিয়াই মুখ্যতঃ সংস্কৃতৰ পৰা আৰু গৌণতঃ আন ভাষাবোৰৰ পৰা শব্দ সংগ্ৰহ কৰি হিন্দী ভাষাৰ সমৃদ্ধি সুনিশ্চিত কৰাটো সংঘৰ কৰ্তব্য হ'ব।

অষ্টাদশ ভাগ

সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ

৩৫২। (১) যদি ৰাষ্ট্ৰপতি এই বুলি পতিয়ন যায় যে যুদ্ধ বা বহিঃআক্ৰমণ অথবা ^১[সশস্ত্ৰ বিদ্রোহৰ] দ্বাৰা এনে গুৰুতৰ সংকট অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে যাৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হৈছে, তেনেহলে তেওঁ উদ্যোগৰ দ্বাৰা ^২[উদ্যোগাটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট অনুযায়ী সমগ্ৰ ভাৰতৰ অথবা ইয়াৰ এনে কোনো ভাগৰ সম্বন্ধত] সেই মৰ্মে ঘোষণা কৰিব পাৰে।

সংকট অৱস্থাৰ
উদ্যোগা।

^৩[স্পষ্টীকৰণ :- ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা যুদ্ধৰ দ্বাৰা বা বহিঃআক্ৰমণৰ দ্বাৰা বা সশস্ত্ৰ বিদ্রোহৰ দ্বাৰা বিপন্ন হোৱা বুলি ঘোষণা কৰি সংকটকালীন উদ্যোগা, যুদ্ধ বা তেনে কোনো আক্ৰমণ বা বিদ্রোহ প্ৰকৃততে হোৱাৰ পূৰ্বেই কৰিব পাৰে - যদিহে ৰাষ্ট্ৰপতি এই বুলি পতিয়ন যায় যে এই বিলাকৰ পৰা আসন্ন বিপদ হৈছে।]

^৪[(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্যোগা পৰৱৰ্তী উদ্যোগাৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তিত বা প্ৰতিসংহত কৰিব পাৰিব।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (১) ৰ অধীনত কোনো উদ্যোগা বা এনে উদ্যোগা পৰিবৰ্তন কৰি দিয়া কোনো উদ্যোগা জাৰি নকৰিব যদিহে এনে উদ্যোগা কৰিব লাগে বুলি সংঘৰ মন্ত্ৰী মণ্ডলৰ (অৰ্থাৎ প্ৰধান মন্ত্ৰী আৰু অনুচ্ছেদ ৭৫ ৰ অধীনত নিয়োজিত কেবিনেট পৰ্য্যায়ৰ আন মন্ত্ৰী সকলৰ দ্বাৰা গঠিত পৰিষদৰ) সিদ্ধান্ত লিখিতভাৱে তেওঁক জনোৱা নহয়।

(৪) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত জাৰি কৰা প্ৰত্যেকটো উদ্যোগা সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ আগত উপস্থাপিত কৰিব লাগিব আৰু পূৰ্ববৰ্তী উদ্যোগা প্ৰতিসংহৰণ কৰি দিয়া উদ্যোগাৰ ব্যতিৰেকে, এনে উদ্যোগা এমাহকাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰবৰ্তিত নোহোৱা হব যদিহে সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা তাক অনুমোদিত কৰা নহয় :

পৰন্তু, যদি এনে কোনো উদ্যোগা (পূৰ্ববৰ্তী উদ্যোগা প্ৰতিসংহত কৰি কৰা উদ্যোগা নহয়) এনে সময়ত জাৰি কৰা হয় যি সময়ত লোক সভা বিঘটিত হৈ থাকে বা এই খণ্ডত উল্লেখ কৰা এমাহ কালৰ ভিতৰত লোকসভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এই উদ্যোগা অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয়, কিন্তু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্যোগাৰ সম্বন্ধত কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশ দিনৰ অৱসানত উদ্যোগাটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব যদিহে উক্ত ত্ৰিশ দিনৰ কাল অৱসানৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা উদ্যোগাটো অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা “আভ্যন্তৰীণ অশান্তি” ৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (দ্বাচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৮ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (২), (২) ক আৰু (৩) ৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৩-৩৫৬

৩৫৩। যেতিয়া সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ প্ৰৱৰ্ত্তন হৈ থাকে, তেতিয়া —

(ক) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, কোনো ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কেনে ভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হব সেই বিষয়ে যিকোনো ৰাজ্যক নিৰ্দেশ দিয়া পৰ্য্যন্ত সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তাৰিত হব;

(খ) যিকোনো বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদৰ যি ক্ষমতা সেই ক্ষমতাই তেনে বিষয়ৰ সম্বন্ধত সংঘৰ ওপৰত বা সংঘৰ পদাধিকাৰী সকলৰ আৰু প্ৰাধিকাৰী সকলৰ ওপৰত ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিবলৈ আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰিবলৈ অথবা ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিবৰ কাৰণে আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ বিধি প্ৰস্তুত কৰিব পৰা ক্ষমতাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগিলে— সেই বিষয়টো সংঘ-সূচীত প্ৰগণিত নহওকেই;

১। পৰন্তু, যেতিয়া ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱলমাত্ৰ কোনো এক ভাগতহে সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ বলবৎ হৈ থাকে তেতিয়া, —

(i) খণ্ড (ক) ৰ অধীনত নিৰ্দেশ দিবৰ বাবে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা, আৰু

(ii) খণ্ড (খ) ৰ অধীনত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবৰ বাবে সংসদৰ ক্ষমতা, —

যি ৰাজ্যত বা যি ৰাজ্যৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তাৰ বাহিৰেও যিকোনো ৰাজ্যলৈ বিস্তাৰিত হব যদিহে আৰু যি পৰ্য্যন্ত ভাৰতৰ যি ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ বলবৎ হৈ থাকে তাত বা তাৰ সম্বন্ধত চলি থকা কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হয়।]

৩৫৪। (১) সংকট অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে অনুচ্ছেদ ২৬৮ ৰ পৰা ২৭৯ লৈ থকা সকলোবোৰ বা যিকোনোটি উপবন্ধ এনে কালৰ বাবে যিটোনেকি সেই আদেশত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়ে আৰু যিকোনো অৱস্থাতেই যি বিত্তীয় বছৰত এনে উদ্যোগৰ প্ৰৱৰ্ত্তনহীন হয় সেই বিত্তীয় বছৰৰ সমাপ্তিৰ পিচলৈকে বিস্তাৰিত নোহোৱাকৈ এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিবৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হব যিটোনেকি তেওঁ উচিত বুলি ভাবে।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ, তেনে আদেশ দিয়াৰ পিচত যিমান পাৰি সোনকালে, সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে দাখিল কৰিব লাগিব।

৩৫৫। বৈদেশিক আক্ৰমণ আৰু আভ্যন্তৰীণ অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে প্ৰত্যেক ৰাজ্যকে ৰক্ষা কৰা আৰু এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ মতে যাতে প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ চৰকাৰ চলে তাক সুনিশ্চিত কৰাটো সংঘৰ কৰ্তব্য হব।

৩৫৬। (১) কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ^১[* * *] পৰা প্ৰতিবেদন পাই নাইবা আন প্ৰকাৰে যদি ৰাষ্ট্ৰপতি পতিয়ন যায় যে এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসৰি সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰ চলিব নোৱাৰা অৱস্থা এটাই দেখা দিছে, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে উদ্যোগৰ দ্বাৰা —

(ক) সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটি কৃত্য আৰু সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বাহিৰে ৰাজ্যপালৰ ^২[* * *] বা আন কোনো নিকায় বা প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত ন্যস্ত হোৱা বা তেওঁলোকে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সকলোবোৰ বা যিকোনোটি ক্ষমতা নিজে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে;

১। সংবিধান (দ্বাচত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৯ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা ৰাজপ্ৰমুখ” শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা যথাস্থিতি ৰাজপ্ৰমুখ” এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ প্ৰভাৱ।

সংকট অৱস্থাৰ উদ্যোগৰ বলবৎ থকা সময়ত ৰাজস্ব বিতৰণ সম্পৰ্কীয় উপবন্ধৰ প্ৰয়োগ।

বৈদেশিক আক্ৰমণ আৰু আভ্যন্তৰীণ অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে ৰাজ্যসমূহক ৰক্ষা কৰা সংঘৰ কৰ্তব্য।

ৰাজ্যসমূহত সাংবিধানিক যন্ত্ৰ ব্যৰ্থ হোৱা বিষয়ক উপবন্ধ।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৬

(খ) ঘোষণা কৰিব পাৰে যে, সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতাসমূহ সংসদৰ দ্বাৰা বা সংসদৰ প্ৰাধিকাৰৰ অধীনত প্ৰয়োগযোগ্য হব;

(গ) সেই ৰাজ্যৰ কোনো নিকায় বা প্ৰাধিকাৰী সম্পৰ্কে এই সংবিধানত দিয়া কোনো উপবন্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তন সম্পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ স্থগিত কৰণৰ উপবন্ধকে ধৰি উদ্‌ঘোষণাৰ উদ্দেশ্য কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় বুলি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ভবা মতে তেনে কোনো প্ৰাসংগিক আৰু আনুষংগিক উপবন্ধ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, উচ্চ ন্যায়ালয়ত ন্যস্ত বা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰযোজ্য কোনো ক্ষমতা নিজৰ হাতলৈ নিবলৈ নাইবা উক্ত ন্যায়ালয় সম্পৰ্কে এই সংবিধানত দিয়া কোনো উপবন্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তন সম্পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ স্থগিত কৰিবলৈ এই খণ্ডৰ কোনো কথাই ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰাধিকাৰ নিদিয়ে।

(২) এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা পৰৱৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা প্ৰতিসংহৰণ বা পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰে।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কৰা প্ৰত্যেকটো উদ্‌ঘোষণা সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু পূৰ্ববৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণা প্ৰতিসংহৰণ কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ বাহিৰে আন উদ্‌ঘোষণা যদি দুমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ আগতে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা অনুমোদিত নহয় তেনেহলে সেই দুমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

পৰন্তু, লোক সভা বিঘটন হোৱা সময়ত যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা (পূৰ্ববৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণা প্ৰতিসংহৰণ কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ বাহিৰে) কৰা হয় বা এই খণ্ডত উল্লেখ কৰা দুমাহ কালৰ ভিতৰত লোকসভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰা কোনো সংকল্প পাৰিত হয় আৰু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ আগতে এনে উদ্‌ঘোষণা সম্পৰ্কে কোনো সংকল্প যদি লোক সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা দিনটোৰ পৰা ধৰি ত্ৰিশ দিনৰ অন্তত যদিহে লোক সভাৰ দ্বাৰাও সেই ত্ৰিশ দিন অন্ত পৰাৰ আগতে উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত নহয়, সেই উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব।

(৪) এনেদৰে অনুমোদিত কোনো উদ্‌ঘোষণা যদিহে প্ৰতিসংহৰণ কৰা নহয়, তেনেহলে 'উদ্‌ঘোষণা জাৰি কৰা তাৰিখৰ পৰা ছমাহ' কাল অৱসানৰ অন্তত তাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

পৰন্তু, সংসদৰ উভয় সদনৰ দ্বাৰা যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত হয় আৰু যিমান বাৰলৈ পাৰিত হয় সিমান বাৰলৈ সেই উদ্‌ঘোষণা যদিহে প্ৰতিসংহৰণ কৰা নহয়, এই খণ্ডৰ অধীনত অন্যথা যিদিনা ইয়াৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হ'লহেঁতেন সেই দিনাৰ পৰা আৰু '[ছমাহলৈ] বলবৎ হৈ থাকিব, কিন্তু কোনো ক্ষেত্ৰতে এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা তিনি বছৰতকৈ অধিক কাল বলবৎ নাথাকিব :

উপৰন্তু, এনে কোনো '[ছমাহ] কালৰ ভিতৰত যদি লোক সভাৰ বিঘটন হয় আৰু ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবৰ কাৰণে অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত হয় অথচ সেই কালছোৱাৰ ভিতৰত এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰখাৰ সম্বন্ধত যদি লোক সভাৰ দ্বাৰা কোনো সংকল্প পাৰিত নহয় তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা দিনটোৰ পৰা ধৰি ত্ৰিশ দিনৰ অন্তত যদিহে লোক সভাৰ দ্বাৰাও সেই ত্ৰিশ দিন অন্ত পৰাৰ আগতে উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত নহয়, সেই উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

'[অধিকন্তু পঞ্জাৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত ১১ মে, ১৯৮৭ ত খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ ক্ষেত্ৰত এই খণ্ডৰ প্ৰথম পৰস্তকত "তিনি বছৰ"ৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশক '[পাঁচ বছৰ]ৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ হিচাপে অৰ্থ কৰা হব।]

১। সংবিধান (চতুৰ্দ্ধাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা ৩৮ ৰ দ্বাৰা "এবছৰ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা ৫০ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ "ছমাহ" কালৰ পৰিবৰ্ত্তে "এবছৰ" কৰা হৈছিল।

২। সংবিধান (চতুৰ্দ্ধাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা ৩৮ ৰ দ্বাৰা "এবছৰ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা ৫০ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ "ছমাহ" কালৰ পৰিবৰ্ত্তে "এবছৰ" কৰা হৈছিল।

৩। সংবিধান (চতুৰ্দ্ধাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১৬-৪-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (৪-১০-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) আৰু তাৰ পিচত সংবিধান (অষ্টষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯১ ৰ দ্বাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১২-৩-১৯৯১ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) সংশোধিত হৈ বৰ্ত্তমান ৰূপত আছে।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৬-৩৫৭

*[(৫) খণ্ড (৪) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, খণ্ড (৩) ৰ অধীনত অনুমোদিত কৰা কোনো উদ্ঘোষণা সেই উদ্ঘোষণা জাৰি কৰা তাৰিখৰ পৰা এবছৰতকৈ অধিক যিকোনো কালৰ বাবে বলবৎ ৰখাৰ সম্বন্ধত সংসদৰ যিকোনোটি সদনত কোনো সংকল্প পাৰিত নকৰিব, যদিহে --

(ক) এনে সংকল্প পাৰিত কৰাৰ সময়ত সমগ্ৰ ভাৰতত অথবা যথাস্থিতি সমগ্ৰ ৰাজ্যখনত বা তাৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণা বলবৎ হৈ নাথাকে, আৰু

(খ) সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ বিধান সভালৈ সাধাৰণ নিৰ্বাচন পতাত হোৱা অসুবিধাবোৰৰ বাবে তেনে সংকল্পত বিনিৰ্দিষ্ট কালৰ কাৰণে খণ্ড (৩) ৰ অধীনত অনুমোদিত উদ্ঘোষণা বলবৎ ৰখাটো প্ৰয়োজনীয় বুলি নিৰ্বাচন আয়োগে প্ৰমাণিত নকৰে।]

*[x x x x x]

*[পৰন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই পঞ্জাৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত ১১ মে, ১৯৮৭ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা উদ্ঘোষণাত প্ৰয়োগ নহব।]

৩৫৭।(১) যেতিয়া নেকি অনুচ্ছেদ ৩৫৬ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্ঘোষণাৰ দ্বাৰা এইটো ঘোষণা কৰা হয় যে সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা সমূহ সংসদৰ দ্বাৰা বা সংসদৰ প্ৰাধিকাৰৰ অধীনত প্ৰযোজ্য হব, তেতিয়া—

(ক) সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বিধি প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ হাতত অৰ্পণ কৰিবলৈ আৰু এনেভাৱে অৰ্পিত ক্ষমতা তেওঁ উচিত বুলি ভবা তেনে কোনো চৰ্তৰ অধীনে, সেই মৰ্মে তেওঁ বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আন কোনো প্ৰাধিকাৰীক প্ৰত্যায়োজন কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰাধিকাৰ দিবলৈ সংসদ সক্ষম হব;

(খ) সংঘৰ বা তাৰ পদাধিকাৰী আৰু প্ৰাধিকাৰী সকলক ক্ষমতা অৰ্পণ আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰি নাইবা ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিবৰ বাবে আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰিবৰ বাবে প্ৰাধিকৃত কৰি বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদ বা ৰাষ্ট্ৰপতি বা উপখণ্ড (ক) ৰ অধীনত বিধি প্ৰণয়নৰ এনে ক্ষমতা ন্যস্ত থকা আন প্ৰাধিকাৰী সক্ষম হব;

(গ) লোক সভাৰ অধিবেশন নবহা সময়ত সংসদৰ পৰা তেনে ব্যয়ৰ মঞ্জুৰী নোপোৱালৈকে ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰিবৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতি সক্ষম হব।

*[(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি সংসদৰ দ্বাৰা বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অথবা খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (ক) ত উল্লিখিত আন কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰণীত এনে কোনো বিধি যি বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ৩৫৬ ৰ অধীনত উদ্ঘোষণা জাৰি নকৰা হৈ তেনে সংসদ বা ৰাষ্ট্ৰপতি অথবা তেনে কোনো প্ৰাধিকাৰী সক্ষম নহ'ল হৈ তেনে, উদ্ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱাৰ পিচতো যেতিয়ালৈকে সমুচিত বিধান মণ্ডল বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱৰ্ত্তন বা নিৰসন বা সংশোধন কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে বলবৎ হৈয়েই থাকিব।]

অনুচ্ছেদ ৩৫৬ৰ
অধীনত জাৰি কৰা
উদ্ঘোষণাৰ অধীনত
বিধায়িনী ক্ষমতাৰ
প্ৰয়োগ।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৮ দ্বাৰা পূৰ্বৰ খণ্ড (৫) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। পূৰ্বৰ খণ্ড (৫) সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছিল (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)।

২। সংবিধান (ত্ৰিযষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (৬-১-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) লোপ কৰা হৈছে, যি পূৰ্বে সংবিধান (উনযষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছিল।

৩। সংবিধান (চতুঃযষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১৬-৪-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৭ ৰ ধাৰা ৫১ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ খণ্ড (২) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৮-৩৫৯

সংকটৰ সময়ত অনুচ্ছেদ
১৯ ৰ উপবন্ধ সমূহ
নিলম্বন।

৩৫৮।^১[(১)]^{*} [যেতিয়াকৈ যুদ্ধ বা বহিঃ আক্রমণৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হোৱা বুলি ঘোষণা কৰি দিয়া সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে] তেতিয়া অনুচ্ছেদ ১৯ ৰ কোনো কথাই এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ অথবা এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা লবলৈ তৃতীয় ভাগত যথা পৰিভাষিত ৰাজ্যৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ নকৰে যিবিলাক বিধি বা কাৰ্য্য সেই ভাগত অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধসমূহ নথকাহেঁতেন ৰাজ্যই কৰিবলৈ সক্ষম হ'লহেঁতেন, কিন্তু এনেভাৱে প্ৰণীত যিকোনো বিধি, ইতিপূৰ্বে কৰা হোৱা বা কৰিবলৈ বাদ দিয়া বিষয় সমূহৰ বাহিৰে আন আন বিষয়ত উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হোৱাৰ লগে লগেই অক্ষমতাৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰভাৱহীন হব :

^১[পৰন্তু, ^১[যেতিয়া এনে সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা] ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগতহে মাত্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে, তেতিয়াও সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ নথকা কোনো ৰাজ্যত বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ সম্পৰ্কত এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰিব বা এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা লব পাৰিব যদিহে আৰু যি পৰ্য্যন্ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বা তাৰ সম্পৰ্কত ঘটি থকা কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হয়।]

^১[(২) খণ্ড (১) ৰ কোনো কথাই --

(ক) এনে কোনো বিধিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব য'ত এই বুলি উল্লেখ নাথাকে যে এনে বিধি ইয়াক প্ৰণয়ন কৰাৰ সময়ত প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা সংকট অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণাৰ সন্মুখে কৰা হৈছে; বা

(খ) এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহীৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব যি কাৰ্য্যবাহী এনে উল্লেখ অন্তৰ্ভুক্ত থকা বিধিৰ অধীনত ব্যতিৰেকে অন্যথা লোৱা হয়।]

সংকটকালীন তৃতীয়
ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত
অধিকাৰ সমূহৰ
বলবৎকৰণ নিলম্বন।

৩৫৯।(১) যি সময়ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে যে সেই আদেশত যথা উল্লিখিত ^১[তৃতীয় ভাগৰ (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) দ্বাৰা প্ৰদত্ত এনে কোনো অধিকাৰ সমূহ] বলবৎ কৰাৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ৰ ওচৰত উত্থাপন কৰাৰ অধিকাৰ আৰু তেনে ভাবে উল্লেখ কৰা অধিকাৰ সমূহ বলবৎ কৰিবৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো কাৰ্য্যবাহী উদ্‌ঘোষণা বলবৎ থকা কালছোৱাত অথবা সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া মতে তেনে কোনো কম সময়ৰ বাবে স্থগিত হৈ থাকিব।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৫৮ ৰ খণ্ড (১) বুলি পুনঃ অংকিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা সংশোধিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা “যেতিয়া কোনো সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা” পদাৱলীৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৬। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) কথাখিনি অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৯-৩৬৯ক

*[(১ ক) যেতিয়া * তৃতীয় ভাগৰ (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ] যিকোনো উল্লেখ কৰি খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশ প্ৰৰ্তিত হৈ থাকে, তেতিয়া সেই অধিকাৰ সমূহ প্ৰদান কৰা সেই ভাগৰ কোনো কথাই এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ বা এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্য্যব্যৱস্থা লবলৈ সেই ভাগত যথা পৰিভাষিত ৰাজ্যৰ ক্ষমতাক নিৰ্বন্ধিত নকৰিব যিবিলাকনেকি সেই ভাগত অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধ সমূহ নথকাহেঁতেন ৰাজ্যই কৰিবলৈ সক্ষম হ'লহেতেন, কিন্তু এইদৰে প্ৰণীত কোনো বিধি, উপৰোক্ত আদেশৰ প্ৰৰ্ত্তন সমাপ্তি হোৱাৰ লগে লগে সেই বিধি প্ৰভাৱহীন, হোৱাৰ পূৰ্বে কৃত বা কৰিবলৈ বাদ পৰা কাৰ্য্যৰ ব্যতিৰেকে অক্ষমতাৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰভাৱহীন হব :

*[পৰন্তু, যেতিয়া সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱল কোনো ভাগতহে প্ৰৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া যদি আৰু যি পৰ্য্যন্ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৰ্ত্তিত হৈ থকা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত বা তাৰ সম্বন্ধত ঘটিত কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তাৰ ভয় হয়, তেতিয়া সেই পৰ্য্যন্ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৰ্ত্তিত নোহোৱা এনে ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ সম্বন্ধত এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন বা এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্য্যব্যৱস্থা কৰিব পাৰিব।]

*[(১ খ) খণ্ড (১ক)ৰ কোনো কথা ---

(ক) এনে কোনো বিধিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব যি বিধিত এইবুলি উল্লেখ নাথাকে যে সেই বিধি তাক প্ৰণয়ন কৰাৰ সময়ত প্ৰৰ্ত্তিত হৈ থকা সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণাৰ সম্বন্ধত কৰা হৈছে ; বা

(খ) এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্য্যব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব যি কাৰ্য্য ব্যৱস্থা এনেকুৱা উল্লেখ অন্তৰ্ভুক্ত থকা বিধিৰ অধীনত ব্যতিৰেকে অন্যথা লোৱা হয়।]

(২) উপৰোক্ত ধৰণেৰে দিয়া কোনো আদেশ ভাৰতৰ সমগ্ৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰতে বা তাৰ কোনো ভাগত বিস্তাৰিত হব পাৰিব :

*[পৰন্তু, যেতিয়া কোনো সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱল কোনো ভাগতহে প্ৰৰ্ত্তিত হৈ থাকে, তেতিয়া যেতিয়ালৈকে সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৰ্ত্তিত হৈ থাকে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত বা তাৰ সম্বন্ধত ঘটিত কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তাৰ ভয় হোৱা বুলি পতিয়ন গৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে বিস্তাৰৰ আৱশ্যক বুলি বিবেচনা নকৰে তেতিয়ালৈকে এনে আদেশ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ আন কোনো ভাগলৈ বিস্তাৰিত কৰিব নোৱাৰিব।]

(৩) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া হোৱা প্ৰত্যেক আদেশ সেই আদেশ দিয়াৰ পৰা যিমান সোনকালে পাৰে সিমান সোনকালে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে উপস্থাপিত কৰিব লাগিব।

৩৫৯ ক। * [এই ভাগৰ পঞ্জাব ৰাজ্যত প্ৰয়োগ - সংবিধান (ত্ৰিষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ দ্বাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (৬-১-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) নিৰসিত।]

১। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ দ্বাৰা ৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)

২। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা ৫৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা ৫৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৬। সংবিধান (উনষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ ৰ দ্বাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (৩০-৩-১৯৮৮ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৬০

বিত্তীয় সংকট বিষয়ক
উপবন্ধ সমূহ।

৩৬০।(১) ৰাষ্ট্ৰপতি যদি পতিয়ন যায় যে ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো এটা ভাগৰ বিত্তীয় স্থায়িত্ব বা প্ৰত্যয় বিপদাপন্ন হৈ পৰা অৱস্থা এটাই দেখা দিছে, তেনেহলে তেওঁ সেই সম্পৰ্কে উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে।

[(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্‌ঘোষণা ---

(ক) পৰৱৰ্তী উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা প্ৰতিসংহত বা পৰিবৰ্তিত কৰিব পাৰিব ;

(খ) সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনত উপস্থাপিত কৰিব লাগিব ;

(গ) দুমাহকাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰবৰ্তিত নোহোৱা হব, যদিহে সেই কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা তাক অনুমোদিত কৰা নহয় ;

পৰন্তু, যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা এনে সময়ত জাৰি কৰা হয় যি সময়ত লোক সভা বিঘটিত হৈ থাকে, বা উপখণ্ড (গ) ত উল্লিখিত দুমাহ কালৰ ভিতৰত লোক সভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয়, কিন্তু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণাৰ সন্দ্বন্ধত কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশদিনৰ অৱসানত উদ্‌ঘোষণাটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব যদিহে উক্ত ত্ৰিশদিনৰ কাল অৱসানৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰাও উদ্‌ঘোষণাটো অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়।

(৩) খণ্ড (১) ত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ কোনো উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্তন হৈ থকা কালছোৱাত নিৰ্দেশাৱলীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো বিত্তীয় উচিত সন্দ্বন্ধীয় বিধান মানি চলিবলৈ কোনো ৰাজ্যক নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে আৰু সেই উদ্দেশ্যৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৱশ্যকীয় আৰু সমুচিত বুলি ভবা মতে আন কোনো নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তাৰিত হব।

(৪) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ---

(ক) এনে কোনো নিৰ্দেশত ---

(i) কোনো ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা বিষয়ত সেৱা কৰা সকলো বা যিকোনো শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিৰ বেতন আৰু ভাত্তা হ্রাস কৰিবলৈ বিচৰা উপবন্ধ ;

(ii) অনুচ্ছেদ ২০৭ ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা সকলো ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বা আন বিধেয়ক সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱাৰ পিচত সেইবোৰ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰৰ কাৰণে ৰক্ষিত ৰাখিবৰ বাবে উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত হব পাৰে ;

(খ) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্‌ঘোষণা প্ৰবৰ্তিত হৈ থকা কালছোৱাৰ ভিতৰত উচ্চ ন্যায়ালয় আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলকে ধৰি সংঘৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা বিষয়ত সেৱা কৰা সকলো বা কোনো শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিৰ বেতন আৰু ভাত্তা হ্রাস কৰিবলৈ নিৰ্দেশ জাৰি কৰিবৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতি সক্ষম হব।

[* * * * *]

১। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪১ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (২) ৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৮ ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৬০ ত খণ্ড (৫) যোগদিয়া হৈছিল (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে) কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪১ ৰ দ্বাৰা তাক লোপ কৰা হয় (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।